

Κριτική Παιδαγωγική της Ειρήνης: Έρευνα, Θεωρία και Πράξη

Ενότητα 4: Θεωρητικά ερείσματα της Κριτικής Παιδαγωγικής
της Ειρήνης

4.1 Κριτική Θεωρία και Κριτική Παιδαγωγική

Κυριάκος Μπονίδης
Τμήμα Φιλοσοφίας και Παιδαγωγικής

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Άδειες Χρήσης

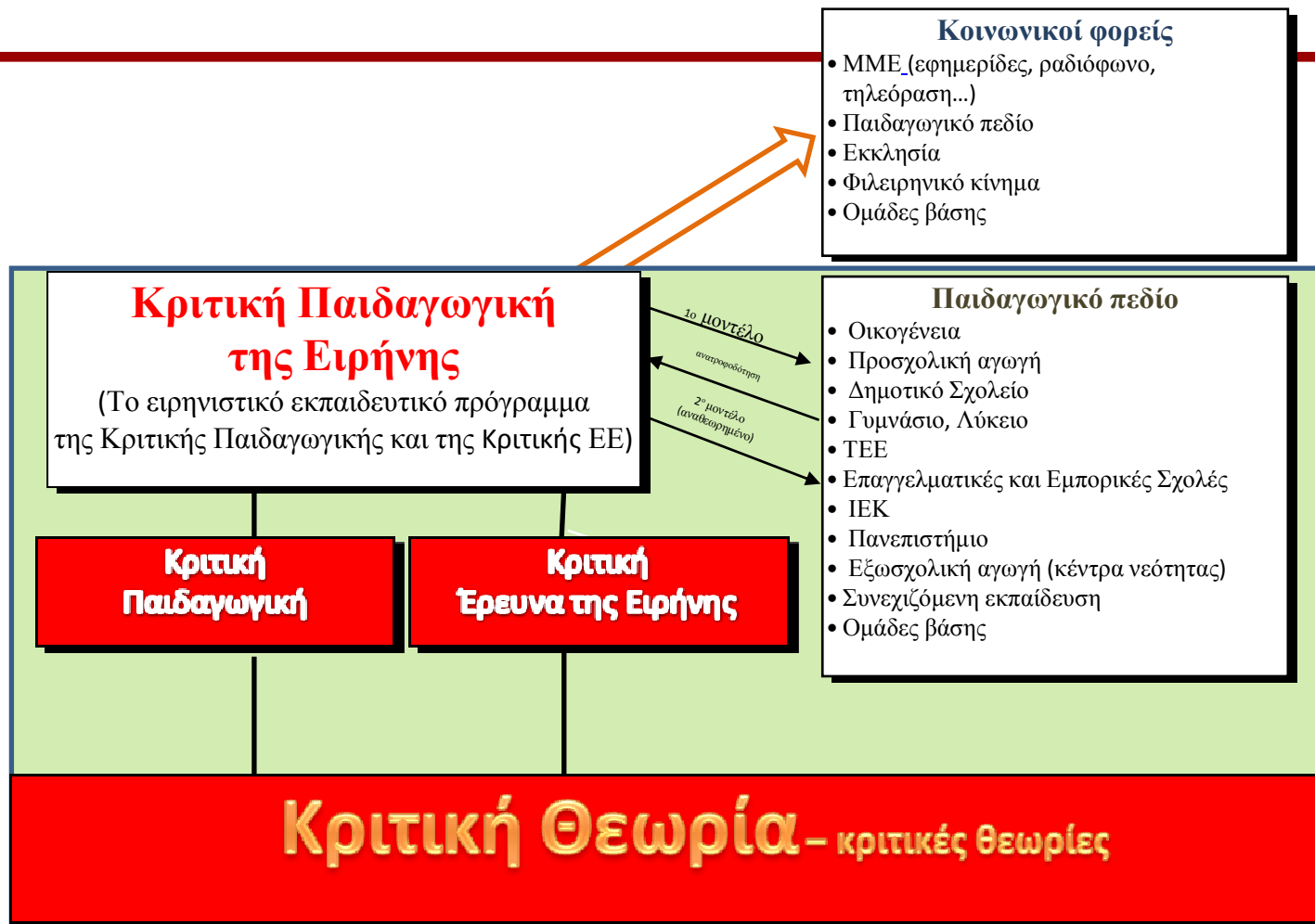
- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό υπόκειται σε άδειες χρήσης Creative Commons.
- Για εκπαιδευτικό υλικό, όπως εικόνες, που υπόκειται σε άλλου τύπου άδειας χρήσης, η άδεια χρήσης αναφέρεται ρητώς.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στα πλαίσια του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης» έχει χρηματοδοτήσει μόνο τη αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Σχεδιάγραμμα 1

Κριτική Θεωρία της Σχολής της Φρανκφούρτης

- Η «Κριτική Θεωρία» αναπτύχθηκε στο «Ινστιτούτο Κοινωνικής Έρευνας», το οποίο ιδρύθηκε το **1923** στη Φρανκφούρτη, έκλεισε το 1933 εξαιτίας της πολιτικής κατάστασης και, το 1953, μετά από αλλαγές της έδρας του (Γενεύη, Παρίσι, Νέα Υόρκη, Καλιφόρνια), ανάλογες της μετακίνησης των μελών του, επανήλθε στην αρχική του έδρα.
- Το Ινστιτούτο αυτό εξέδιδε, από το 1932, το «Περιοδικό για την Κοινωνική Έρευνα» (*Zeitschrift für Sozialforschung*), ενώ θεωρητική του βάση αποτέλεσαν ο μαρξισμός, αλλά και θεωρίες, όπως ο φροϋδισμός κ.ά.

Κυριότεροι εκπρόσωποι

Κυριότεροι εκπρόσωποι (1/4)

- **Max Horkheimer (1895-1971):** Φιλόσοφος και Κοινωνιολόγος

Εικόνα 2

Max Horkheimer και Theodor Adorno

Κυριότεροι εκπρόσωποι (2/4)

- **Walter Benjamin (1892-1940):** αρθρογράφος και κριτικός λογοτεχνίας.

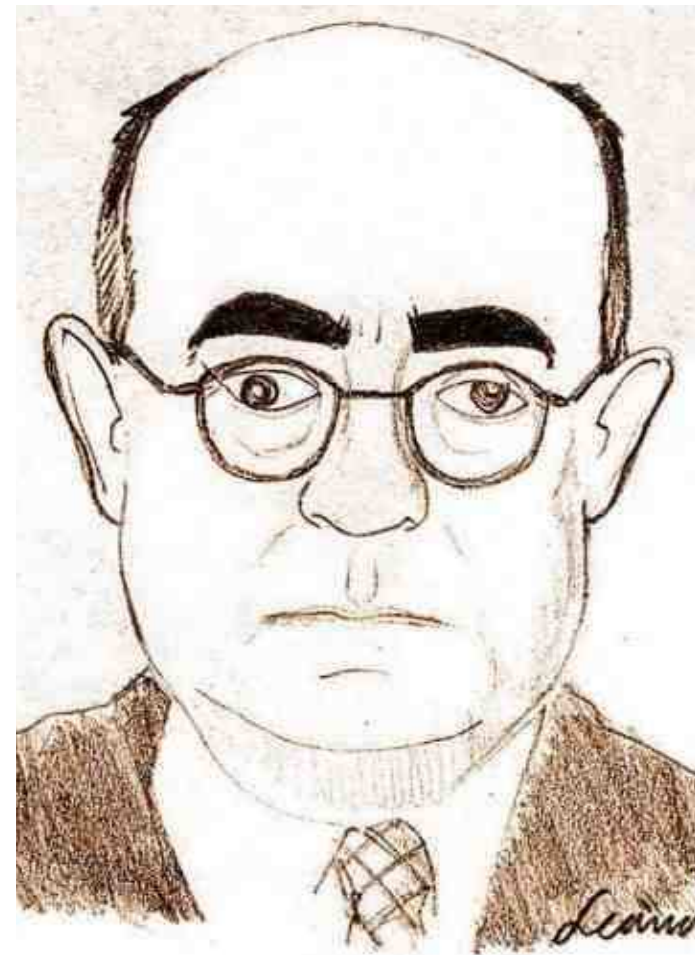
Εικόνα 3

Κυριότεροι εκπρόσωποι (3/4)

- **Theodor Ludwig Wiesengrund Adorno** (1903-1969):
Φιλόσοφος,
Κοινωνιολόγος και
Μουσικολόγος.

Εικόνα 4

Κυριότεροι εκπρόσωποι (4/4)

- **Herbert Marcuse**
(1898 -1979):
Φιλόσοφος

Εικόνα 5, Herbert Marcuse

- **Jürgen Habermas (1929 -):** Φιλόσοφος και Κοινωνιολόγος

Θεωρητικά ενδιαφέροντα

- Οι φροϋδικές έννοιες της Ψυχανάλυσης και της αυταρχικής προσωπικότητας.
- Τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης και η πολιτιστική βιομηχανία, καθώς φέρουν δυναμικό που αποτρέπει την εργατική τάξη από την επαναστατική δράση λόγω της δημιουργίας «ψευδούς συνείδησης».
- Εστίασαν στην ψυχολογία της «μάζας» της κοινωνίας.

Ο Μονοδιάστατος άνθρωπος, Herbert Marcuse

«Τα μέσα της... επικοινωνίας... η ακαταμάχητη παραγωγή διασκέδασης και βιομηχανίας πληροφόρησης φέρουν μαζί τους προκαθορισμένες συμπεριφορές και συνήθειες και συγκεκριμένες διανοητικές και συναισθηματικές αντιδράσεις που δεσμεύουν τους καταναλωτές... στους παραγωγούς και, μέσα από τους τελευταίους σε ολόκληρο το κοινωνικό σύστημα. Τα αγαθά κατηχούν και άγουν και φέρουν, προωθούν λάθος συνείδηση, η οποία έχει ανοσία στην αλήθεια... Κατά συνέπεια, προκύπτει ένα σχέδιο μονοδιάστατης σκέψης και συμπεριφοράς».

Όρος-κλειδί: Επανάσταση

- Στόχος των διανοητών της Κριτικής Θεωρίας ήταν να κλείσει το ιστορικό κενό μεταξύ της ακαδημαϊκής «υψηλής θεωρίας» και της βασικής εμπειρικής κοινωνικής έρευνας.
- Τα δύο σκέλη πρέπει να συναντηθούν με τέτοιο τρόπο που η εμπειρική ανάλυση της πραγματικότητας να συμπίπτει με τη φιλοσοφικο-ιστορική σύλληψη της αιτίας.
- Θεμελιώδη ερωτήματα: *«Γιατί η επανάσταση απέτυχε να γίνει στη δεκαετία του 1930, όταν η μεγάλη κατάθλιψη σκέπασε τον κόσμο και ο καπιταλισμός έμοιαζε να αποτυγχάνει;»* και *«Γιατί η επανάσταση είναι απίθανο να συμβεί στο άμεσο μέλλον;»*.
- Δίνουν ηγεμονικό ρόλο στον πολιτισμό.

Βασικές θέσεις της Σχολής της Φρανκφούρτης (1/4)

Α) Η επιστήμη συνιστά τμήμα της κοινωνικής εργασίας και ασκεί επίδραση στις κοινωνικές σχέσεις, οι οποίες αποτελούν το πλαίσιο, μέσα στο οποίο παράγονται και χρησιμοποιούνται οι επιστημονικές γνώσεις.

Βασικές θέσεις της Σχολής της Φρανκφούρτης (2/4)

B) Η κριτική θεωρία, ως «θεωρία της κοινωνίας», αποβλέπει στην αλλαγή των κοινωνικών σχέσεων μέσω του “διαφωτισμού” του ανθρώπου αναφορικά με τους κανόνες, τις διαδικασίες και τους μηχανισμούς που παράγουν τα εκάστοτε κοινωνικά γεγονότα και καθίστανται εμπόδιο στον αυτοπροσδιορισμό του, αλλά και στην έλλογη οργάνωση της κοινωνικής ζωής.

Βασικές θέσεις της Σχολής της Φρανκφούρτης (3/4)

Γ) Μεθοδολογική βάση της κριτικής θεωρίας είναι η «αντικειμενική κατανόηση του νοήματος», η μεθοδολογία, η οποία συνδυάζει την κατανόηση του νοήματος και την αιτιακή εξήγηση αναφορικά με:

- 1) τους κανόνες, σύμφωνα με τους οποίους παράγεται το πλαίσιο της δράσης (κοινωνικές καταστάσεις και δομές).
- 2) τη σταθερότητα και τη μεταβολή αυτών των κανόνων.
- 3) τις προϋποθέσεις και την αφετηρία μιας στοχευμένης επίδρασης στους κανόνες αυτούς, η οποία θα οδηγήσει στην αλλαγή τους.

Βασικές θέσεις της Σχολής της Φρανκφούρτης (4/4)

Δ) Το ενδιαφέρον για τη γνώση είναι
χειραφέτηση.

Τα «Γνωστικά ενδιαφέροντα» κατά J. Habermas

- Ο Habermas αναφέρεται σε τρεις τύπους «γνωστικών ενδιαφερόντων».

Το «Τεχνικό ενδιαφέρον»

- Ο άνθρωπος ως είδος-οντότητα -στη σχέση του με τη φύση και στην κοινωνία, στο πλαίσιο της εργασίας, ως παραγωγικής, εργαλειακής δραστηριότητας - ενδιαφέρεται για την «εργαλειακή-τεχνική γνώση». Το ενδιαφέρον αυτό είναι τεχνικό (ενδιαφέρον για την πληροφορία), όπως και η γνώση, αφορά, δηλαδή, σε τεχνικές κυριαρχίας, προσαρμογής και τροποποίησης της φύσης.

Το «πρακτικό ενδιαφέρον»

- Ο άνθρωπος ως μέλος κοινωνικών ομάδων, στη σχέση του με την ιστορία, εκφράζει ένα πρακτικό ενδιαφέρον (την ερμηνεία) για πρακτική γνώση. Χρησιμοποιεί τη γλώσσα, συμβολικές εκφράσεις για την επίτευξη συνεννόησης και κατανόησης στο πλαίσιο των επικοινωνιακών-διυποκειμενικών διαδικασιών που συνθέτουν ένα πλέγμα αλληλοδράσεων.

Το «χειραφετητικό ενδιαφέρον»

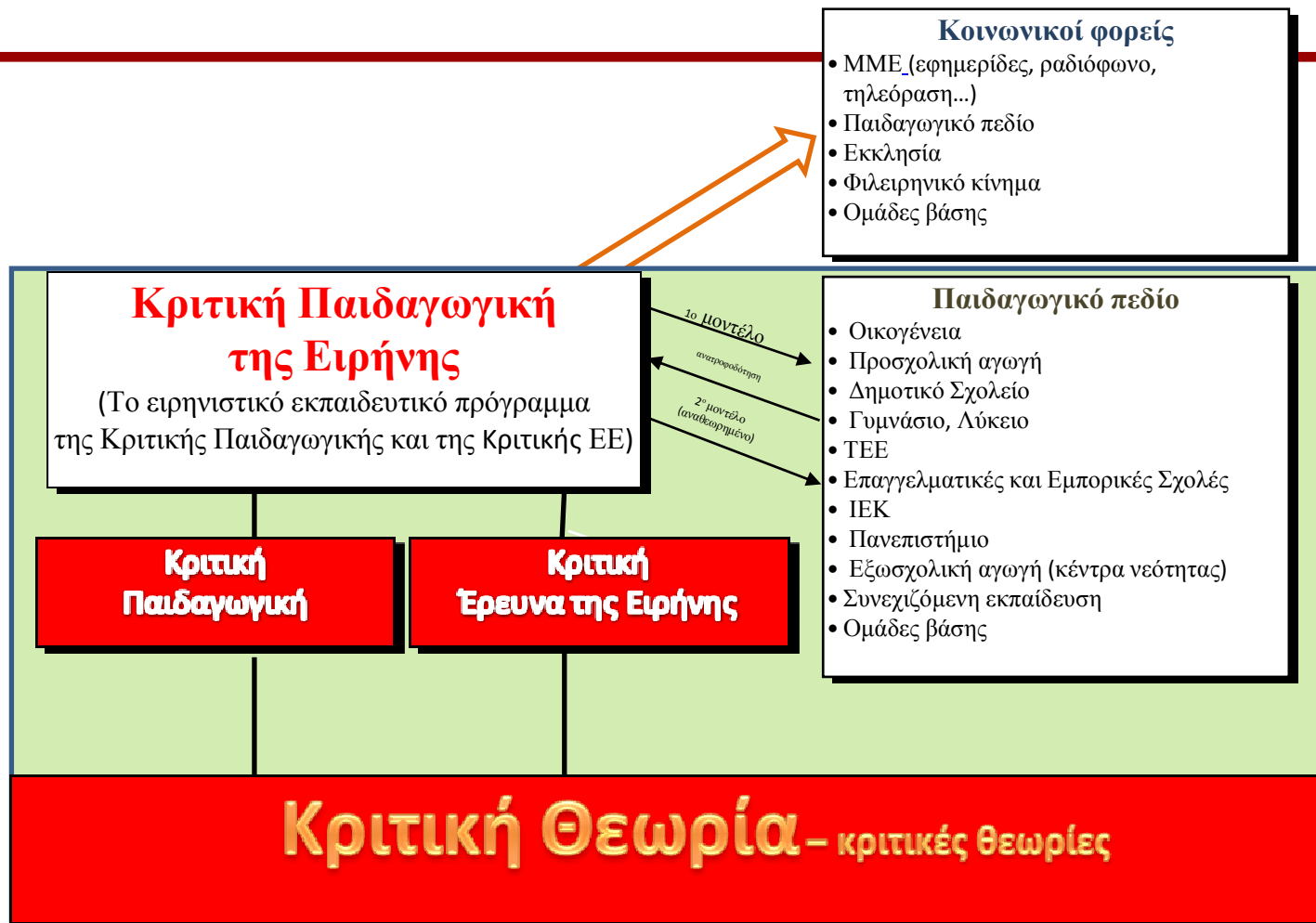

- Ο άνθρωπος ως άτομο, στη σχέση του με τα συστήματα κυριαρχίας, αναπτύσσει ένα χειραφετητικό ενδιαφέρον (την ανάλυση, τον αυτοστοχασμό) για χειραφετητική γνώση και την απελευθέρωση από την «κυριαρχία» στην κοινωνία.

Ο «πρακτικός» διάλογος

- Συνιστά μοντέλο της χειραφετημένης κοινωνικής πράξης, του επιτυχημένου διαφωτισμού και συμβάλλει στην απόρριψη των υπαρχόντων νομιμοποιήσεων και στην παραγωγή νέων, **καθώς στο πλαίσιό του οι επικοινωνιακά δρώντες αξιολογούν αξιώσεις ισχύος που συνδέονται με την απαίτηση της εγκυρότητας και ορθότητας ενός κανόνα.**

Σχεδιάγραμμα 6

Η Κριτική Παιδαγωγική ή Κριτική Επιστήμη της Αγωγής

- Αντιλαμβάνεται την εκπαιδευτική δράση ως κοινωνική δράση.
- Έχει ως μέθοδο την **κοινωνική κριτική** (Ιδεολογικοκριτική) και δεσμεύει την Επιστήμη της Αγωγής στον εξής προσανατολισμό: προτείνει το σχεδιασμό και την εφαρμογή ενός προγράμματος στο εκπαιδευτικό πεδίο, το οποίο, μέσω της αλληλεπίδρασης θεωρίας και πράξης και μιας διαλεκτικής- χειραφετητικής διαδικασίας, αποβλέπει στην ατομική **ωριμότητα**, η οποία θα πραγματώσει και την κοινωνική ωριμότητα, στην (αυτο)-απελευθέρωση, δηλαδή, του ατόμου από κάθε είδους εξαναγκασμό, στη ριζοσπαστική αντίσταση, σε συλλογικό επίπεδο, στις δομές εξουσίας που καταδυναστεύουν τους ανθρώπους και, εντέλει, με κριτήριο το «καλό όλων», στον **κοινωνικό μετασχηματισμό** (Raithel, Dollinger, Hörmann, 2007).

Εξέλιξη, εκπρόσωποι, ορολογία

Αφετηρία

- Εμφανίστηκε στα τέλη της δεκαετίας του 1960, καταρχάς στην **Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας (Δυτική Γερμανία)** ως Κριτική Επιστήμη της Αγωγής (Kritische Erziehungswissenschaft) υπό τις επιδράσεις: α) του φοιτητικού κινήματος και β) της Κριτικής Θεωρίας της Σχολής της Φρανκφούρτης.
- Ο παιδαγωγός Klaus Mollenhauer, το 1964, με το κείμενο του «Pädagogik und Rationalität» (Παιδαγωγική και Ορθολογικότητα), στηριζόμενος στην Κριτική Θεωρία, **μετασχημάτισε την Ερμηνευτική Παιδαγωγική σε κριτική εκπαιδευτική θεωρία.**

Εκπρόσωποι

Αναπτύχθηκε στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1960 και, κυρίως, στις αρχές της δεκαετίας του 1970 από τους:

Klaus Mollenhauer (1959, 1964, 1966, 1968).

Heinz Joachim Heydorn (1970, 1972).

Herwig Blankertz (1969a, 1969b, 1971).

Wolfgang Klafki (1976, 2000, Klafki et al 1979).

Hermann Gieseke (1965, 1966, 1973).

Wolfgang Lambert (1974).

Ορολογία

Συνώνυμοι ή συγγενείς οι όροι:

- «Κριτική Παιδαγωγική» (Kritische Pädagogik).
- «Κριτική Επιστήμη της Αγωγής» (Kritische-emanzipatorische Erziehungswissenschaft).
- «Κριτική-χειραφετητική Επιστήμη της Αγωγής» (Kritische-emanzipatorische Erziehungswissenschaft).
- «Χειραφετητική Παιδαγωγική» (Emanzipatorische Pädagogik)

Paulo Freire

Εικόνα 7

Το παράδειγμα του P. Freire

- Στη **Λατινική Αμερική**, ο **Paulo Freire**, υπό την επίδραση του μαρξισμού, με άμεσες αναφορές στους H. Marcuse (1964) και E. Fromm (1956, 1976) παρουσίασε ένα αντίστοιχο «παράδειγμα» στο χώρο της εκπαιδευτικής θεωρίας και πράξης (Freire 1971, 1973, 1975, 1978, 1987, 1989, 1993, 1994, 1996, 1996α, 1997), την **«Απελευθερωτική Παιδαγωγική»** (*Education Popular*), κυρίως με τα συγγράμματά του *Educação como prática da liberdade* (Η εκπαίδευση ως πρακτική ελευθερίας), το 1965, *Extensão ou Comunicação?* (Extension or Communication), το 1968, και ***Pedagogia do oprimido*** (Η αγωγή του καταπιεζομένου), το 1970 (Freire 1971, 1973) (πηγή: Γούναρη, Γρόλλιος, 2010).

Εξέλιξη στον αγγλο-αμερικανικό χώρο

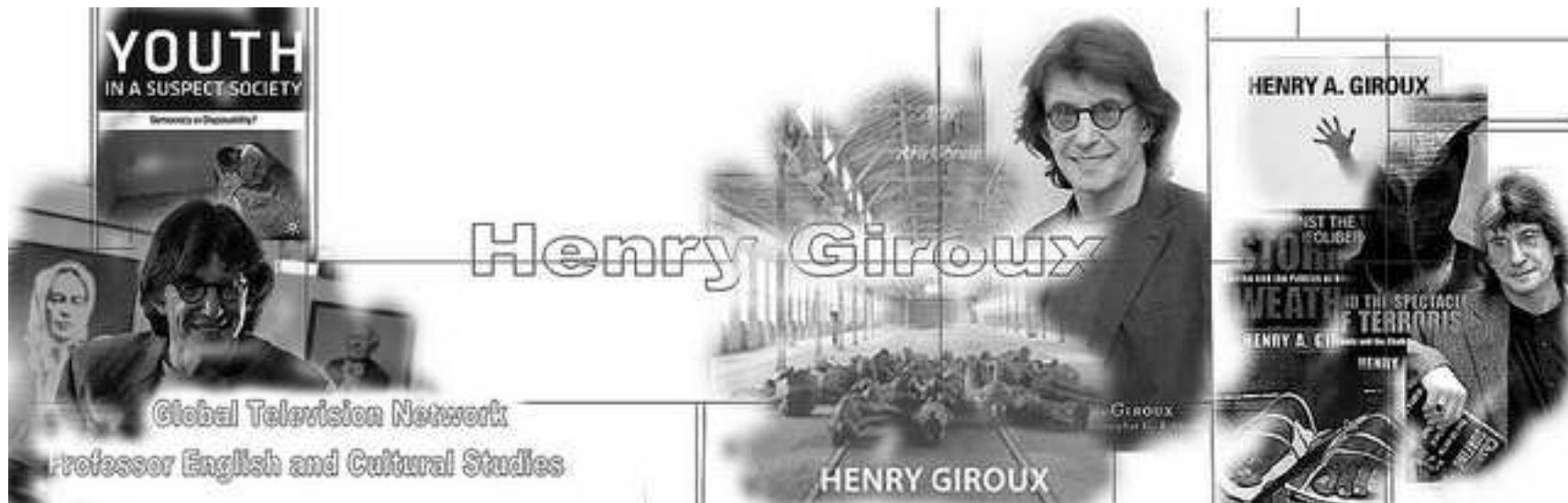

- Στον **αγγλο-αμερικανικό χώρο** η συζήτηση αναφορικά με μια κριτική εκπαιδευτική θεωρία ξεκίνησε στη δεκαετία του 1980.

Εκπρόσωποι

- Henry Giroux

Εικόνα 8

Wilfred Car και Stephen Kemmis

- Έργο τους: *Becoming Critical* (Για μια Κριτική Εκπαιδευτική Θεωρία).

Stanley Aronowitz

Εικόνα 9

Jack Mezirow

- Γνωστός για τη συμβολή του στην Εκπαίδευση Ενηλίκων.
- Προτείνει τη «Μετασχηματίζουσα/Μετασχηματιστική Μάθηση».

Michael Apple

- Ενδεικτικοί τίτλοι έργων του: *Ideology and Curriculum, Teachers and Texts.*

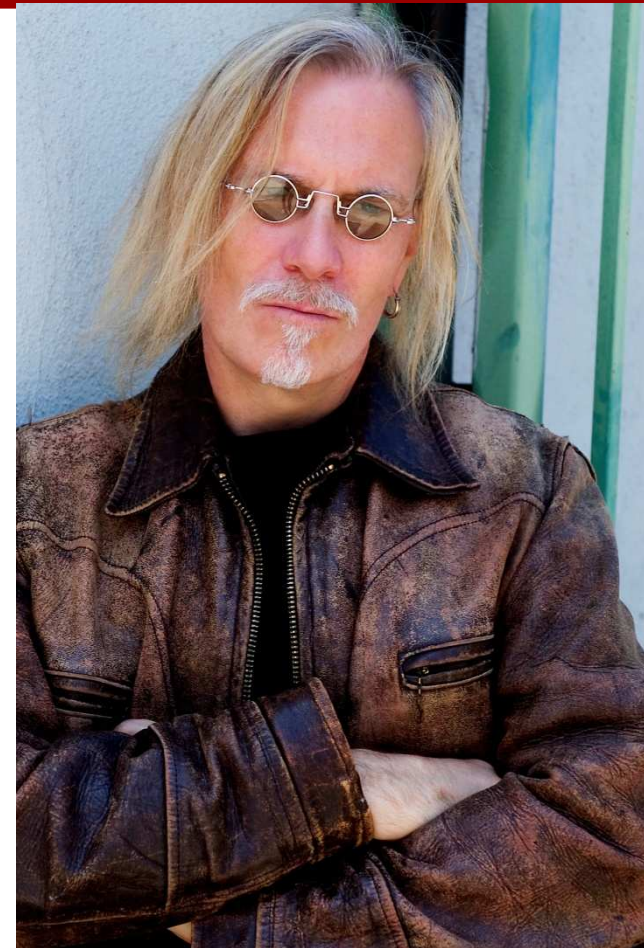
Λοιποί εκπρόσωποι (1/2)

- **Deborah Britzman:** Το έργο της έχει φροϋδική βάση.
- **Bruce Pietrykowski**
- **Tom Inglis**
- **Antonia Darder**
- **Patti Lather:** το βιβλίο της *Getting Smart* έχει φεμινιστικό προσανατολισμό.
- **Donaldo Macedo**
- **Ira Shor**

Λοιποί εκπρόσωποι (2/2)

- **Peter McLaren**
- **Joe L. Kincheloe:** *Critical Pedagogy*: Εισαγωγικό εγχειρίδιο στην Κριτική Παιδαγωγική.
- **Lourdes Diaz Soto**

Εικόνα 10, Peter McLaren

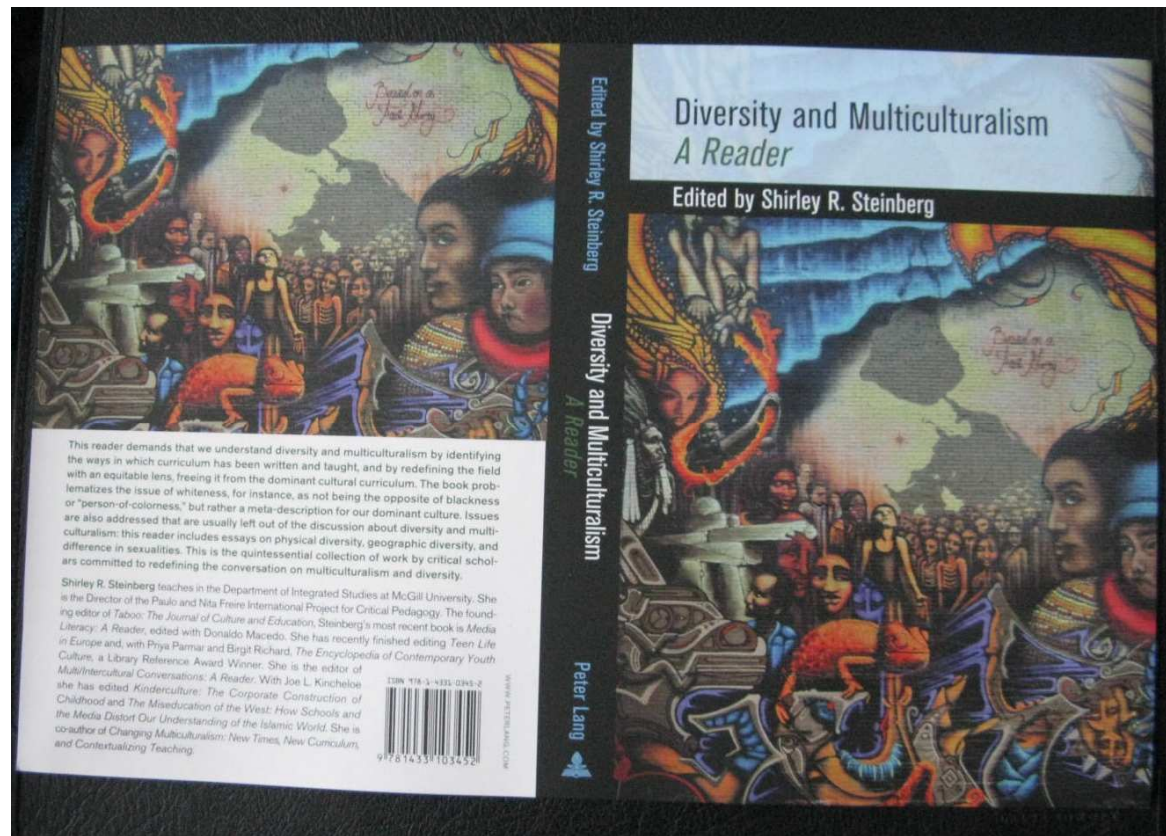
Stephen Brookfield

Εικόνα 11

Shirley Steinberg

Εικόνα 12

Λοιποί εκπρόσωποι

- **Sandy Grande:** Έργο της: *Red pedagogy*
- **Michael Young**
- **Tony Monchinski**

Βασικές θέσεις (1/8)

- Η Κριτική Παιδαγωγική καταφέρεται εναντίον της Ερμηνευτικής Παιδαγωγικής και της Εμπειρικής Επιστήμης της Αγωγής.

Βασικές θέσεις (2/8)

- Έργο μιας Κριτικής Παιδαγωγικής, ως μιας θεωρίας της επικοινωνιακής δράσης, σε ένα συμβολικό επίπεδο, που λαμβάνει χώρα στο εκπαιδευτικό πεδίο, είναι καταρχάς η **κατάδειξη**, με την ιδεολογικοκριτική ανάλυση, της εξάρτησης της εκπαίδευσης από κοινωνικοοικονομικές σχέσεις και διαδικασίες.

Βασικές θέσεις (3/8)

- Θέτει υπό το πρίσμα της **ιδεολογικοκριτικής**, σε σχέση με το εκπαιδευτικό πεδίο, τις οικονομικές, τις κοινωνικές, τις πολιτικές, τις δημογραφικές και τις πολιτισμικές δομές και διαδικασίες, τους θεσμούς, τις εκπαιδευτικές επιλογές και πρακτικές, **με στόχο να καταδείξει τις σχέσεις εξουσίας και εξάρτησης, οι οποίες ενυπάρχουν στις παραπάνω δομές και διαδικασίες και έχουν ως αποτέλεσμα την αλλοτρίωση και την καθυπόταξη του ανθρώπου, τη διαμόρφωση της «ψευδούς συνείδησης» αναφορικά με την κοινωνική πραγματικότητα.**

Βασικές θέσεις (4/8)

- Επιχειρεί την αποκάλυψη των κυρίαρχων κοινωνικών ομάδων και των συγκεκριμένων συμφερόντων, που οι ιδεολογίες εξυπηρετούν, την κατάδειξη του τρόπου με τον οποίο αυτές, αφενός, ισχυροποιούν και νομιμοποιούν τις υπάρχουσες δομές εξουσίας και διαχέονται από τις κυρίαρχες κοινωνικές δομές, και, αφετέρου, της πρόσληψής τους ως αληθών από τους καταπιεσμένους, **με στόχο τον αυτοπροσδιορισμό τους και τον εκδημοκρατισμό της κοινωνίας.**

Βασικές θέσεις (5/8)

- Στο επίκεντρο της Κριτικής Επιστήμης της Αγωγής βρίσκεται, ήδη από τη δεκαετία το 1960, το «χειραφετητικό γνωστικό ενδιαφέρον».

Η χειραφέτηση νοείται ως η απελευθέρωση του επιστήμονα της Αγωγής και κάθε συμμετέχοντος και συμμετέχουσας στην εκπαιδευτική διαδικασία -ως είδους με το χειραφετητικό γνωστικό ενδιαφέρον, ως συλλογικού όντος με την ιδεολογικοκριτική και ως υποκειμένου με τον αυτοστοχασμό- από υλικούς και μη υλικούς εξαναγκασμούς.

Βασικές θέσεις (6/8)

Η Επιστήμη της Αγωγής αναμορφώνει την εκπαίδευση και την καθιστά χειραφετητική διαδικασία. Έτσι, η **χειραφέτηση** συνιστά τον προσανατολισμό και της εκπαιδευτικής δράσης (Mollenhauer 1968, Blankerz 1969a).

«Είναι ο σκοπός της εκπαίδευσης, βοηθά τον εκπαιδευόμενο και την εκπαιδευόμενη, ώστε να καταστεί κύριος/-α του πεπρωμένου του/ης» (Lembert 1974).

Μέσα από την εκπαίδευση θα μάθει την αντίσταση στις δομές εξουσίας που καταδυναστεύουν τους ανθρώπους (Heydorn 1970, 1972) και θα αποκτήσει την ικανότητα στον αυτοκαθορισμό, στον συν-καθορισμό (Mitbestimmungsfähigkeit) και στην αλληλεγγύη.

Βασικές θέσεις (7/8)

- Η σχέση θεωρίας και πράξης είναι μια σχέση ισομερής και βρίσκεται σε μια διαρκή αλληλεπίδραση. Η θεωρία είναι θεωρία της πράξης για την πράξη, με απώτερο στόχο την αλλαγή της τελευταίας και, σε συλλογικό επίπεδο, τον κοινωνικό μετασχηματισμό. Έτσι, έχοντας ως βάση την ιδεολογικοκριτική ανάλυση των υπαρχόντων παιδαγωγικών και εκπαιδευτικών δομών, η θεωρία μπορεί να συλλάβει εντελώς νέα εκπαιδευτικά σχήματα (νέα σχολικά μοντέλα, νέες μεθόδους, νέους θεσμούς, νέα κοινωνικο-παιδαγωγικά σχέδια δράσης κλ.π.), τα οποία με την εφαρμογή τους μπορεί να οδηγήσουν, στο πλαίσιο μιας χειραφετητικής ενεργούς εκπαίδευσης, σε μεταρρύθμιση της εκπαιδευτικής πράξης με απώτερο στόχο την κοινωνική μεταρρύθμιση (Klafki, 2000).

Βασικές θέσεις (8/8)

- Η εκπαιδευτική έρευνα στο πλαίσιο αυτού του παραδείγματος χαρακτηρίζεται από **μεθοδολογικό πλουραλισμό**. Στα χρησιμοποιούμενα μεθοδολογικά «παραδείγματα», ωστόσο, προεξέχουσα θέση κατέχει η (κοινωνικο)-ιδεολογικοκριτική.

Η έρευνα διεξάγεται

- με «μεικτά» ερευνητικά μεθοδολογικά σχήματα [συνθετικές + αναλυτικές μέθοδοι + ιδεολογικοκριτική, οι οποίες συνδέονται οργανικά μεταξύ τους «σε μια αναγκαία σχέση αλληλοσυμπλήρωσης» (Klafki, 2000)].
- με μια ερμηνευτική διαδικασία στην οποία κυρίαρχη θέση έχει η ιδεολογικοκριτική (κριτική ερμηνευτική).
- με τη χειραφετητική έρευνα δράσης.

Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (1/19)

- Adorno, Th. W., (1951). *Minima Moralia*. Frankfurt: Suhrkamp.
- Adorno, Th. W., (1966). *Negative Dialektik*. Frankfurt: Suhrkamp.
- Apple, M. (1995b). *Education and Power*. New York: Routledge.
- Apple, M. (1996). *Cultural Politics and Education*. New York: Teachers College Press.
- Apple, M. (2000). *Official Knowledge: Democratic Knowledge in a Conservative Age*. New York: Routledge.
- Apple, M. (2001). *Educating the "Right" Way: Markets, Standards, God and Inequality*. New York: Routledge Falmer.

Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (2/19)

- Apple, M. (2003). *The State and Politics of Education*. New York: Routledge.
- Apple, M. (2004c). *Ideology and Curriculum*. New York: Routledge.
- Apple, M. (2005). “Education, Markets, and an Audit Culture”. *Critical Quarterly*, 47/1- 2, pp. 11 -29.
- Aronowitz, S. (2003). *How class works: Power and social movement*. New Haven. CT: Yale University Press.

Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (3/19)

- Blankertz, H. (1969a). *Bildung im Zeitalter großen Industrie. Pädagogik, Schule u. Berufsbildung im 19. Jh.* Hannover: Schrödel.
- Blankertz, H. (1969b). *Theorien und Modelle der Didaktik.* München: Juventa.
- Blankertz, H. (1971). *Curriculumforschung: Strategien, Strukturierung, Konstruktion.* Essen: Neue Deutsche Schule Verlagsgesellschaft.
- Britzman, D. (1991). *Practice Makes Practice: A Critical Study of Learning to Teach.* Albany, NY: State University of New York Press.

Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (4/19)

- Brookfield, S. (2001). Repositioning ideology critique in a critical theory of adult learning, *Adult education quarterly*. 52/1, pp. 7-22.
- Carr, W., Kemmis, S. (1986). *Becoming Critical: Education, Knowledge and Action Research*. Lewes: Falmer Press.
- Γούναρη, Π., Γρόλλιος, Γ. (επιμ.) (2010). *Κριτική Παιδαγωγική – μια συλλογή κειμένων*. Αθήνα: Gutenberg.
- Darder, A. (1991). *Culture and Power in the Classroom*. Westport, CT: Bergin and Garvey.

Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (5/19)

- Freire, P. (1971). *Pedagogy of the oppressed*. New York: Seabury Press.
- Freire, P. (1973). *Education for critical consciousness*. New York: Seabury Press.
- Freire, P. (1975). *Cultural action for freedom*. Boston, Massachusetts: Harvard Educational Review.
- Freire, P. (1978). *Pedagogy in process: The letters to Guinea-Bissau*. New York: Seabury.

Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (6/19)

- Freire, P. (1987). *Literacy: Reading the word & the world*. Boston, Massachusetts: Bergin & Garvey Publishers.
- Freire, P. (1989). *Learning to question: a pedagogy of liberation*. New York: Continuum Press.
- Freire, P. (1993). *Pedagogy of the city*. New York: Continuum Press.
- Freire, P. (1994). *Pedagogy of hope: Reliving pedagogy of the oppressed*. New York: Continuum.

Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (7/19)

- Freire, P. (1996). *Letters to Cristina: Reflections on my life and work*. New York: Routledge.
- Freire, P. (1997a). *Pedagogy of the heart*. New York: Continuum Press.
- Freire, P. (1997b). *Teachers as cultural workers. Letters to those who dare to teach*. Boulder, CO: Westview Press.
- Giesecke, H. (1965). *Didaktik der Politischen Bildung*. München: Juventa.

Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (8/19)

- Giesecke, H. (1966). *Politische Bildung in der Jugendarbeit*. München: Juventa.
- Giesecke, H. (1973). *Bildungsreform und Emanzipation*. München: Juventa.
- Giroux H. (1983). *Theory and Resistance in Education: A Pedagogy for the Opposition*. Westport: Bergin & Garvey.
- Giroux, H. (1997). *Pedagogy and the politics of hope: Theory, culture, and schooling*. Boulder, CO: Westview.

Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (9/19)

- Grande, S. (2004). *Red pedagogy: Native American social and political thought*. Boulder, CO: Rowman and Littlefield.
- Habermas, J. (1962). *Strukturwandel der Öffentlichkeit*. Darmstadt und Neuwied: Luchterhand.
- Habermas, J. (1968). “Erkenntnis und Interesse“. In: Habermas, J. *Technik und Wissenschaft als Ideologie*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (10/19)

- Habermas, J. (1981). *Theorie des kommunikativen Handelns*, v. 2. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Heydorn H.J. (1970). *Über den Widerspruch von Bildung und Herrschaft*. Frankfurt am Main: Europäische Verlag.
- Heydorn H.J. (1972). *Zu einer Neufassung des Bildungsbegriffs*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (11/19)

- Inglis, T. (1997). “Empowerment and Emancipation”, *Adult Education Quarterly*, 48(1), pp. 3 - 17.
- Kincheloe, J. (1999). *How do we tell the workers? The socio-economic foundations of work and vocational education*. Boulder, CO: Westview.
- Kincheloe, J. (2008b). *Critical pedagogy*. NY: Peter Lang.
- Klafki, W, (1976). *Aspekte kritisch-konstruktiver Erziehungswissenschaft*. Weinheim.

Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (12/19)

- Klafki, W, (2000). «Kritisch-konstruktive Pädagogik. Herkunft und Zukunft». In: Eierdanz, J. & Kremer, A. (eds.). *Weder erwartet noch gewollt – Kritische Erziehungswissenschaft und Pädagogik in der Bundesrepublik Deutschland zur Zeit des kalten Krieges*. Baltmannsweiler, pp. 152-178.
- Klafki, W., Otto, G., Schulz, W. (1979). *Didaktik und Praxis*. Weinheim: Belz.
- Lather, P. (1991). *Getting smart: Feminist research and pedagogy with/in the postmodern*. NY: Routledge.
- Lember, W. (1974). Bildungsforschung und Emanzipation. In: Ulich, D. (ed.). *Theorie und Methode der Erziehungswissenschaft*. Weinheim, Basel: Belz, pp. 479-498.

Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (13/19)

- Macedo, D. (2006). *Literacies of power: What Americans are not allowed to know*. 2nd ed. Boulder, CO: Westview.
- Marcuse, H. (1971). *Ο Μονοδιάστατος άνθρωπος*. Μτφρ. Λυκούδης, Μπ. Αθήνα: Παπαζήσης.
- McLaren, P. (1997). *Revolutionary Multiculturalism: Pedagogies of Dissent for the New Millennium*. Boulder, CO: Westview.
- McLaren, P. (2000). *Che Guevara, Paulo Freire, and the pedagogy of revolution*. Lanham, MD: Rowman and Littlefield.
- McLaren, P. (2007). *Life in schools. An introduction to Critical Pedagogy in the foundations of education*. Boston: Allyn and Bacon.

Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (14/19)

- Mezirow, J. (1981). “A Critical Theory of Adult Learning and Education”, *Adult Education Quarterly*, 32/ 1, pp. 3-24.
- Mollenhauer, K. (1959). *Die Ursprünge der Sozialpädagogik in der industriellen Gesellschaft. Eine Untersuchung zur Struktur pädagogischen Denkens und Handelns*. Berlin: Weinheim.
- Mollenhauer, K. (1964a). *Erziehung und Emanzipation*. München: Juventa Verlag.
- Mollenhauer, K. (1964b). *Einführung in die Sozialpädagogik - Probleme und Begriffe der Jugendhilfe*. Weinheim.

Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (15/19)

- Mollenhauer, K. (1966). “Das Problem einer empirisch-positivistischen Pädagogik“. In: Heitler M. (ed.). *Neue Folge der Ergänzungshefte zur Vierteljahrsschriften Pädagogik*, v. 5. Bochum, pp. 53-64.
- Mollenhauer, K. (1968). «Erziehungswirklichkeit». In: Ilse Dahmer/Wolfgang Klafki (eds.). *Geisteswissenschaftliche Pädagogik am Ausgang ihrer Epoche - Erich Weniger*, Weinheim, pp. 223-230.
- Monchinski, T. (2007). *The politics of education*. Rotterdam: Sense Publishers.
- Μπονίδης, Κ. (υπό έκδοση). *Παιδαγωγική της Ειρήνης: Η θεωρία και η πράξη μιας εκπαίδευσης που αποβλέπει στην ειρήνη, την κοινωνική δικαιοσύνη και την οικολογία*. Αθήνα: Μεταίχμιο.

Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (16/19)

- Pietrykowski, B. (1996). “Knowledge and Power in Adult Education: Beyond Freire and Habermas”. *Adult Education Quarterly*. February 1/46(2), pp. 82 - 97.
- Raithel, J., Dollinger, B., Hörmann, G. (2007b). *Einführung Pädagogik*. Wiesbaden: VS-Verlag.
- Shor, I. (1992). *Empowering education: Critical teaching for social change*. Portsmouth. NH: Heinemann.
- Soto, L. (ed.) (2000). *The Politics of Early Childhood Education*. NY: Peter Lang.
- Young, M.F.D. (1998). *The curriculum of the Future. From the “new sociology of education” to a critical theory of learning*. Routledge.

Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (17/19)

- Σχεδιάγραμμα 1, 6: Μπονίδης, Κ. (υπό έκδοση). *Παιδαγωγική της Ειρήνης: Η θεωρία και η πράξη μιας εκπαίδευσης που αποβλέπει στην ειρήνη, την κοινωνική δικαιοσύνη και την οικολογία*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Εικόνα 2:
<http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/c/c3/AdornoHorkheimerHabermasbyJeremyJShapiro2.png>
- Εικόνα 3:
[http://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Walter_Benjamin?uselang=el#/media/File:Walter Benjamin vers 1928.jpg](http://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Walter_Benjamin?uselang=el#/media/File:Walter_Benjamin_vers_1928.jpg).
- Εικόνα 4:
[http://commons.wikimedia.org/wiki/Theodor Ludwig Wiesengrund Adorno#/media/File:ADORNO by LGdL.JPG](http://commons.wikimedia.org/wiki/Theodor_Ludwig_Wiesengrund_Adorno#/media/File:ADORNO_by_LGdL.JPG).

Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (18/19)

- Εικόνα 5:
<https://www.flickr.com/photos/vansterpsykologerna/3407958702/in/photolist-6TNemB-ejBHot-czR2ko-gztn23-cvXJDq-oRaD6M-5svwHr-6ohAuU-6c9FoE-ndaLPF-ojfgt5-9cjjjS-caTdL3-HKe82-8NYvJk-8n7JQ1-24ndhm-b4bjkX-7PuL34-6vJDsG/>.
- Εικόνα 7:
http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/40/Paulo_Freire.jpg.
- Εικόνα 8: <https://www.flickr.com/photos/ookami13/5488702163/in/photolist-eUwdEY-7mLAMh-9ZpvAc-bqezJr-9ZrxCK-9MtytK-dUZoPs-79eX4D-9Zrdcg-9n22VV-9n22VZ-9yMFZz-ftH8Qi-9n54Eq-6YsxtK-mWGYmD-898ze2-8xderF-8xdetV-7e8TmG-7dnJEz-7rs7N8-p2NBMn-7tGjD5>.
- Εικόνα 9:
http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Stanley_Aronowitz_by_David_Shankbone.jpg?uselang=el.

Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (19/19)

- Εικόνα 10: <http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/59/PeterMcClaren.jpg?uselang=el>
- Εικόνα 11: <https://www.flickr.com/photos/theuwi/3984351140/in/photolist-755QMj-751U2M-755Peu-57cLe8-57gWDq-57cMfP-57gWts-57gYob-57cMzv-57cLF4-57cLpT-iKeXkA-iKchjR-59CDNc-755Tzs-751UAe-7524Gg-75268B-755VWC-755SVo-751XRz-7523kB-755ZE3-755Xno-7523FT-6h73Gu-755Qo1-755Lx7-755VCd-755MXU-751SRt-755MuU-751ZE4-7521YH-751ZU6-7521D8-755TgG-59GNPo-755UBw-59GMys-59Cu1a-59CuUp-59GKEY-59GFAy-59CBKi-59CCwc-dzexBn-odn3Zp-aAWwe6-aAWwe4>.
- Εικόνα 12: <https://www.flickr.com/photos/shalak/4205948253/in/photolist-7goYQY-9dzepV-9BUXhc-9BUXyp-7pEzTc-nEFBZ8-9hnVki>.

Σημείωμα Αναφοράς

Copyright Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Κυριάκος Μπονίδης.
«Κριτική Παιδαγωγική της Ειρήνης: Έρευνα, Θεωρία και Πράξη. Κριτική
Θεωρία και Κριτική Παιδαγωγική». Έκδοση: 1.0. Θεσσαλονίκη 2014.
Διαθέσιμο από τη δικτυακή διεύθυνση:
<http://eclass.auth.gr/courses/OCRS325/>.

Σημείωμα Αδειοδότησης

Το παρόν υλικό διατίθεται με τους όρους της άδειας χρήσης Creative Commons Αναφορά - Μη Εμπορική Χρήση - Όχι Παράγωγα Έργα 4.0 [1] ή μεταγενέστερη, Διεθνής Έκδοση. Εξαιρούνται τα αυτοτελή έργα τρίτων π.χ. φωτογραφίες, διαγράμματα κ.λ.π., τα οποία εμπεριέχονται σε αυτό και τα οποία αναφέρονται μαζί με τους όρους χρήσης τους στο «Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων».

Ο δικαιούχος μπορεί να παρέχει στον αδειοδόχο ξεχωριστή άδεια να χρησιμοποιεί το έργο για εμπορική χρήση, εφόσον αυτό του ζητηθεί.

Ως **Μη Εμπορική** ορίζεται η χρήση:

- που δεν περιλαμβάνει άμεσο ή έμμεσο οικονομικό όφελος από την χρήση του έργου, για το διανομέα του έργου και αδειοδόχο
- που δεν περιλαμβάνει οικονομική συναλλαγή ως προϋπόθεση για τη χρήση ή πρόσβαση στο έργο
- που δεν προσπορίζει στο διανομέα του έργου και αδειοδόχο έμμεσο οικονομικό όφελος (π.χ. διαφημίσεις) από την προβολή του έργου σε διαδικτυακό τόπο

[1] <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΑΝΟΙΧΤΑ
ΑΚΑΔΗΜΑΙΚΑ
ΜΑΘΗΜΑΤΑ

Τέλος Ενότητας

Επεξεργασία: Μαρία Κοντοβά

Θεσσαλονίκη, Ακαδημαϊκό έτος 2014

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

**ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ**

**ΑΝΟΙΧΤΑ
ΑΚΑΔΗΜΑΙΚΑ
ΜΑΘΗΜΑΤΑ**

Σημειώματα

Διατήρηση Σημειωμάτων

Οποιαδήποτε αναπαραγωγή ή διασκευή του υλικού θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει:

- το Σημείωμα Αναφοράς
- το Σημείωμα Αδειοδότησης
- τη δήλωση Διατήρησης Σημειωμάτων
- το Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων

μαζί με τους συνοδευόμενους υπερσυνδέσμους.